

A 223 Egersund kirke Benkefronter, klokkerbenk og døpefont

Undersøkelser og behandling

Lise Chantrier Aasen

Saksnr.: OP-10439

Oppdragsgiver: Egersund kirkelige fellesråd

Stikkord: 1600-tallet, benkefront, klokkerbenk, døpefont, Stavangerrenessanse

Oppdragsrapport 2022/30

Universitetet i Stavanger,
Arkeologisk museum,
Avdeling for fornminnevern

Utgiver:
Universitetet i Stavanger
Arkeologisk museum
4036 STAVANGER
Tel.: 51 83 31 00
Fax: 51 84 61 99
E-post: post-am@uis.no

www.arkeologiskmuseum.no

Stavanger 2022

ARKEOLOGISK
MUSEUM

Universitetet i Stavanger

SAMMENDRAG

Egersund kirke feirer 400 års jubileum i 2023 og i den forbindelse ble benkefronter, klokkerbenk og døpefont behandlet av Arkeologisk museum - Universitetet i Stavanger (AM) i perioden oktober til november 2022. Oppdragsgiver er Egersund kirkelige fellesråd og prosjektet er finansiert av Riksantikvaren. Malerikonservator Lise Chantrier Aasen har vært prosjektleder og malerikonservatorene Anne Ytterdal og Hilde Smedstad Moore prosjektmedarbeidere, alle ansatt ved AM.

Benkefrontene, klokkerbenken og døpefonten er tidligere behandlet av malerikonservator Ulrik Hendriksen på 1930- og 1940-tallet. Benkefrontene, som var overmalt og festet opp langs veggene i kirkens trappeoppganger, ble av Hendriksen restaurert og montert tilbake i midtskipet. Siden Hendriksens behandling har det oppstått skader i forbindelse med slitasje og bruk, klimatisk påvirkning og enkelte av overmalingene fra 1940-årene er misfarget. Hovedfokuset under behandlingen i 2022 var å justere og retusjere visuelt skjemmende skader og misfargede gamle overmalinger. I forkant ble ustabile og løse fargelag konsolidert og hele overflaten tørr-renset. Manglende trelister og løse fliser ble festet med beinlim under press. I tillegg til behandling, omfattet arbeidet undersøkelse av originale materialer, skadehistorikk og tilstand. Før prosjektstart ble en benkedør røntgenfotografert på museet. Dette dannet grunnlaget for verdiene benyttet til røntgenopptak av fast inventar i kirken.

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	3
2	BESKRIVELSE OG HISTORIKK	3
	2.1 BENKEFRONTER	3
	2.2 KLOKKERBENK	6
	2.3 DØPEFONT	6
	2.4 VEGGDEKOR I VESTRE DEL AV SKIPET	6
3	TIDLIGERE BEHANDLING	7
4	UNDERSØKELSER/ANALYSE	8
	4.1 VISUELLE UNDERSØKELSER OG OBSERVASJONER	8
	4.2 RØNTGENOPPTAK	10
5	TILSTAND FØR BEHANDLING	13
	5.1 BENKEFRONTER	13
	5.2 KLOKKERBENK	14
	5.3 DØPEFONT	14
	5.4 VEGGDEKOR I VESTRE DEL AV SKIPET	14
6	BEHANDLING	15
	6.1 FESTE LØST TREVERK	15
	6.2 KONSOLIDERING	15
	6.3 OVERFLATERENSING	15
	6.4 RETUSJERING OG LOKAL OVERFLATEBEHANDLING	16
	6.5 AVDEKKING	17
7	TILTAK FOR VIDERE BEVARING (FDV)	18
	7.1 KLIMA	18
	7.2 STØVTØRRING	18
	7.3 KONTROLL AV TILSTAND	18
8	FORSLAG TIL VIDERE UNDERSØKELSER OG FORSKNING	18
	LITTERATURLISTE	19
	OVERSIKT OVER MATERIALER OG METODER BENYTTET TIL BEHANDLING	20
	FOTOLISTE	21

A 223 EGRSUND KIRKE

BENKEFRONTER, KLOKKERBENK OG DØPEFONT.

UNDERSØKELSER OG BEHANDLING

Kunstner: Ukjent

Signatur: Ingen

Datering: ca 1607 til 1700-tallet (to av benkedørene har skårne årstall Ao 1638 og 1639)

Mål: 101 x 80 cm (h x b benkedør med vange) x 34 fronter
132 x 128 x 79 cm (h x b x d klokkerbenk)
99 cm x 60 cm (h x ø døpefont)

Teknikk: Olje på furu

Figur 1) Benkefront på nordsiden av midtskipet i Egersund kirke.

1 INNLEDNING

Veggdekor og benkefronter i Egersund kirke ble besiktiget og tilstandsvurdert i april 2013 på forespørsel fra kirkeverge Jørgen Tore Omdal. Vurderingen ble utført av malerikonservatorene Anne Ytterdal og Hilde Smedstad Moore, begge ved Arkeologisk museum - Universitetet i Stavanger (AM). I tillegg var Anne Ytterdal på befaring til kirken 03.05.2013 med malermester Einar Syrstad, ved Bergblaa. En ny befaring ble foretatt på forespørsel fra kirkeverge Jørgen Tore Omdal den 25.01.2022. Til stede på befaringen var kirkevergen, Anne Ytterdal og malermester Jonas Johansson, ved Farger i harmoni. Notat fra befaringen med tilstandsvurdering og kostnadsoverslag ble sendt kirkevergen 15.02.2022.

I etterkant av befaringen i 2022, fraktet kirkevergen en av de løse benkedørene til atelieret på AM for undersøkelse. Denne ble benyttet for utprøving av materialer og metoder som grunnlag for utarbeiding av forslag til behandling. Det ble derfor ikke foretatt ny befaring til kirken for ytterligere tester. Behandlingsforslaget ble fremlagt Riksantikvaren og godkjent 12.10.2022. Behandlingen ble utført i perioden 31. oktober til 24. november 2022.

2 BESKRIVELSE OG HISTORIKK

2.1 BENKEFRONTER

I kirkeskipet er det til sammen 34 benkefronter/stolstader¹ (17 benkedører og 16 benkevanger på nordre side og 17 dører og vanger på søndre side) (Figur 1). Benkedørene i furu består av ramtre og et fyllingsfelt med en oblong ramme i flatskurd rundt. De er malt med oljemaling i typiske «renessansefarger» i brunrød, grønn, oker, orange og hvit. Fyllingsfeltene på de fleste dørene har en grønn bakgrunn med et hvitt rankemotiv. På noen av dørene er det et smalt felt over fyllingene med navnetrekk. De bemedlede familiene på 1600-tallet betalte en årlig leie for å eie sine egne benker

¹ En stolstad er en kirkebenk med ryggstø, gavnl og dør. Undersøkelsene og behandlingen fra 2022 omfatter kun de 1600-talls dørene og gavlene.

(Christoffersen 1999: 68-72). På den måten speilte kirkerommet den sosiale- og økonomiske orden i lokalsamfunnet: presten ved alteret, de fremste embetsmenn, borgere og bønder foran, mens husmenn og ubemidlede satt bak eller på galleriet. Midtgangen delte de kvinnelige medlemmene av familien som satt på nordsiden og herrene på sørsiden.

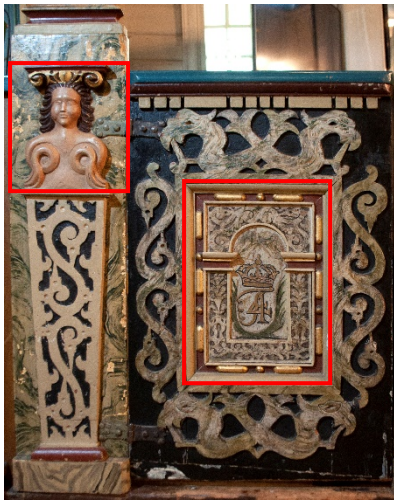
Figur 2) Det er hovedsakelig tre ulike ornamenteringer rundt speilfyllingene på benkedørene: kassetornamentikk (t.v.), en type maureskornamentikk (i midten) og rankeornamentikk (t.h.).

Det er hovedsakelig tre typer benkefronter² i Egersund kirke (Figur 2):

1. En eldre med en enkel og streng symmetrisk ornamentikk. Hovedmotivet er flate fasetter, rosetter og små tobåndsflettinger innrammet i oblonge rammer. Denne stilen omtales som kassetornamentikk og skriver seg til Stavangerrenessansen før 1620-årene (Kloster 1936: 31).
2. Den andre varianten knyttes til maureskornamentikk og har flatskurd i mer organiske former med buede ledd og stiliserte bladverk, men alltid symmetrisk. Denne stilen er typisk for perioden etter 1620 (Kloster 1936: 33).
3. De yngste frontene i rankeornamentikk står helt oppe med koret. De er utformet med pålimt løvsagliggende verk, svakt relieff og kraftig utskårede plastiske detaljer som hermepilastrene. Typisk for denne er de svære S-formene ofte beriket med groteske fuglehoder i avslutningen. Denne rankeornamentikken er i litteraturen knyttet til 1630-årene (Kloster 1936: 34).

De eldste benkefrontene med geometriske båndflettingsmotiver har blitt knyttet til de frontene Thomas-snekker utførte for kirken i 1607 (Dybing 2022). Stolene var ofte leilighetsarbeid som ble utført når en kirke ble om- eller påbygget. Da ble en av de kjente snekkerne tilkalt, men det var ikke alltid disse hadde mulighet til å påta seg slike mindre oppgaver (pga større bestillinger). Derfor er det ikke sjeldent at andre og ukjente snekkernavn dukker opp i forbindelse med stolsnekkering. Et eksempel fra Egersund kirke der, ifølge regnskapene, enkelte av benkefrontene ble utført av en Michel-snekker. I årene 1637-39 arbeider han med stoleinnredninger i Sokndal, Bjerkreim og Egersund kirke (Kloster 1936: 21). Han var en fremtredende representant for beslagrankeornamentikken.

² Det finnes i tillegg enkelte varianter innad i de tre gruppene.

Figur 3) Kongemonogrammet over Fredrik den 4. i Egersund kirke. På vangen er det en kvinnetorso med luffer, som trolig er fra barokken.

De yngste frontene står helt oppe med koret og en av dem er påmalt kong Fredrik den 4. monogram (regjeringstid 1699-1730) (Figur 3). Monogrammet i gull og sort omkranset av to grønne palmeblad, er malt på en hvit og grønn marmorering. I 3-årsregnskapet for 1704-1706 fra Egersund kirke heter det "For at mahle Kongens Stoel 1-0-0. for 2de af de nye stoeler at Mahle 1-2-0", altså 1 riksdaler for kongens stol og 1 riksdaler 2 ort for de andre (pers. komm. Hans Eyvind Næss 09.11.22). Det er så langt ikke

funnet informasjon som knytter benkefrontene til en bestemt maler. På vangen er det to kvinnetorsoer med luffer i stede for hender. Disse ser mer barokke ut i utforming.

I koret står en ensom stolfront. I motsetning til skipets benkefronter, ble stolene i koret plassert langs med veggene og foran dem en fast brystning med dekorativ utforming. Ifølge Kloster var stolene i koret gjennomgående enkeltmannsstoler som bispen, presten og ombudsmannens, samt stoler reservert for spesiell bruk som stiftestolen og brudestolen (Kloster 1936: 19).

Hr. Gabriel Schanche

Figur 4) Våpenskjoldet med navnet "A...SYLVIA" over (t.v.). Våpenskjoldet til familien Schanche er et bøyd menneskeben, i noen tilfeller forekommer det flere ben. Det er ulike varianter av hjelmtegn på hjelmen, ofte er det en rustningskledt arm med en hånd som svinger et sverd.

I fyllingsfeltet er det malt et våpenskjold på en marmorert bakgrunn (Figur 4). Over våpenskjoldet står det «A... Sylvia». Familien Sylvius var i flere generasjoner sogneprester i Egersund kirke (Finne-Grønn 1916: 199). En rimelig forklaring på hvorfor det står Sylvia og ikke Sylvius, er at navn på latin med opprinnelse i adjektiv ble bøyd i kjønn. Sylvia er hunnkjønn og Sylvius hannkjønn. En av prestene het Henrik Olsen Sylvius³ (1640-1716) og var gift med Anna Theophilusdatter Sylvius (født Schanche) (Lampe 1896: 275). Kan det være hennes våpenskjold?

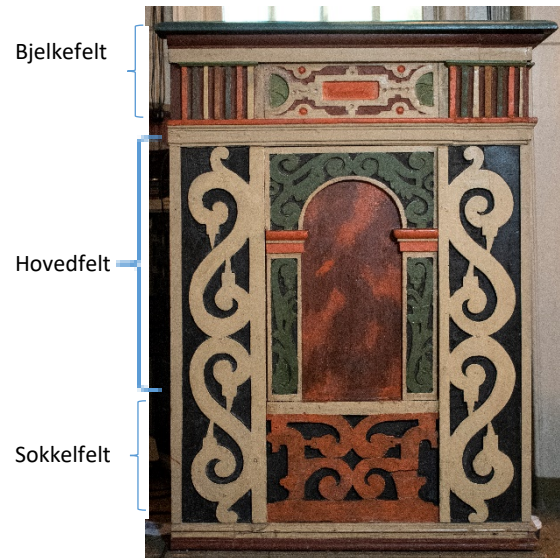
³ Han var sogneprest i perioden 1683-1716.

2.2 KLOKKERBENK

På sørsiden like foran koråpningen står en L-formet klokkerbenk skåret i furu (Figur 5). Rammeverket er delt inn i sokkel- hoved- og bjelkefelt. I

hovedfeltene er det tre speilfyllinger omrammet med rankeornamentikk. Lignende ornamentikk, men med dypere relieff, er benyttet på sokkelfeltet. Utformingen av disse minner om flatskurden på de yngste benkefrontene. Bjelkefelt er imidlertid utformet i kassettornamentikk med kanelerte pilastre, lignende dem som er på prekestolen og altertavlen fra 1607. Bjelkefeltet avsluttes av en fremspringende gesims.

Fyllingsfeltene er marmorert i rødlige fargetoner, mens flatskurden er malt i grønn, sort, orange og hvit.

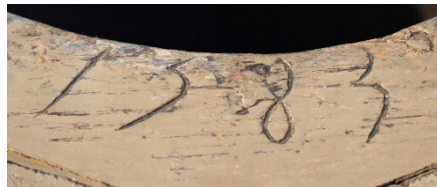

Figur 5) Klokkerbenken sett fra nordsiden (etter behandling).

2.3 DØPEFONT

På nordsiden i koret står en åttekantet døpefont i furu med timeglass fasong (Figur 6). Døpefontens sokkel er marmorert i mørkrød og sort, mens øvre del er en hvit marmorering med grå og blå årer. Langs øvre kant er årstallet 1583 skåret inn, men denne datoen er trolig ikke korrekt. Den har vært antatt som 1700-talls. Videre undersøkelser vil kunne tilføre ytterligere informasjon om dens alder og tilvirkning.

Figur 6) Døpefonten i koret før behandling (t.v.). Årstallet «1583» risset inn langs munningen på døpefonten (t.h.).

2.4 VEGGDEKOR I VESTRE DEL AV SKIPET

Langs kirkens kortvegg mot våpenhuset og de to tilstøtende originale langveggene er det et brystningsfelt med malte draperier i rødbrunt, orange, grått og sort (Figur 7). Dekoren avsluttes oppe av et horisontalt felt med en orange rankedekor (ikke original). Den originale veggdekoren er malt i vannløselig maling (limfarge) med tilsetning av litt olje for å gjøre den mer slitesterk. Denne veggdekoren stammer trolig fra den eldre 1600-talls kirken.

Figur 7) Veggdekor langs midtskipets sørvegg.

3 TIDLIGERE BEHANDLING

Det finnes ingen sikker datering på når Egersund kirke ble oppført, men i de fleste kilder er den satt til ca 1623-1634 (Storsletten 2008: 210). Opprinnelig var det en langkirke med rektangulært skip og noe smalere kor. Før dette har det stått en mindre langkirke fra 1607.

1780-årene – I siste halvdel av 1700-tallet ble kirken ombygget til korskirke med tverrarm og nytt kor under ledelse av byggmester Ludvig Feyling fra Frankfurt. I tillegg ble kirken overmalt innvendig med hvitt.

1820 – Omkring 1820 ble den gamle døpefonten tatt ut av bruk, og havnet på Dalane Folkemuseum.

1880-årene – I 1880-årene ble benkedørene fjernet og erstattet med flate trebenker (Figur 8). De fleste dørene ble festet langs veggene i kirkens trapperom (Figur 9). Det kan henge sammen med at det noen år senere kom en lov-paragraf om at «Bortleie af faste Stolestader i saadanne Kirker maa fra samme Tid [1897] ikke mere finde Sted.»⁴

Da Kong Oskar II besøkte kirken i 1896 fant han noen av de gamle benkedørene spikret opp langs veggene. Han skal da ha truet med å ta dem med seg til Det Nordiska Museet i Stockholm.

Figur 8) Egersund kirke etter restaureringen på 1880-årene. (Foto fra Riksantikvarens arkiv).

Figur 9) Foto fra Riksantikvarens arkiv som viser benkedørene festet opp langs veggene i kirken. Benkedørene på foto står i dag langs kirkens midtskip, men hengslene er festet på motsatt side og de er montert på andre vanger.

⁴ § 14 i Lov om Kirker og Kirkegaarde fra 1897.

1927 – Et omfattende restaurerings og tilbakeføringsarbeid av kirkerommet ble påbegynt i 1927 ved arkitekt Egil Haanshuus og malerikonservator Ulrik Hendriksen. I den anledning var det hovedsakelig altertavlen og koret som ble restaurert.

1939-1940 – I 1939 ble restaureringsarbeidet videreført av Ulrik Hendriksen og malermester Henry Arntzen. I den forbindelse ble nedre del av langkirkens vegger med originalt påmalte draperieimitasjoner avdekket, nye benker ble montert og bevarte benkedører og vanger ble tilpasset det nyrestaurerte interiøret (Figur 10). De hvite veggene i kirkens korsarmer ble ved restaureringen ikke avdekket, men påført en malt draperidekor på nedre del av veggen som i utforming og høyde er tilpasset vestre skips avdekkede draperier. Det samme gjelder korveggene. Selv om disse er en del av langkirken ble det her valgt å male en draperi-«kopi» oppå hvitmalingen i stedet for avdekking av overmaling. Ved restaureringen av kirken i 1940 ble også døpefonten restaurert og tatt i bruk igjen.

Figur 10) Det har imidlertid skjedd mindre endringer av benkefrontene siden 1940-årene. På foto fra 1940 er stolfronten i koret flankert av to vanger der toppstykket er utformet som en kvinne(?), i dag er disse byttet ut med to kannelerte pilastre.

2006 – I juni 2006 ble inventaret i Egersund kirke besiktiget og vurdert som ledd i en landsomfattende tilstandsregistrering av utvalgt kirkeinventar gjennomført av Riksantikvaren. I tilstandsrapporten etter besøket i Egersund ble omfattende skader på veggdekor og benkefronter omtalt som «skjemmende for totalopplevelsen av kirkerommet. Både veggdekor og benkefronter er, ved sin plassering, svært utsatt for mekaniske skader og bærer i dag preg av mange år uten vedlikehold».

2014 – I januar 2014 utbedret malermester Jonas Johansson mekanisk påførte skader og slitasje som hadde oppstått langs nedre del av veggene med draperikopi.

2018 – Malerikonservatorene Anne Ytterdal og Hilde Smedstad Moore ved AM utførte begrensede avdekkingsprøver mellom originale draperier og hvit maling i skipets vestre del og i koret 20.03.2018.

4 UNDERSØKELSER/ANALYSE

4.1 VISUELLE UNDERSØKELSER OG OBSERVASJONER

Inventarstykkene ble undersøkt med det blotte øyet, lupe og feltmikroskop. Benkedørene og klokkerbenkens speilfyllinger består av et bord som er innfelt med not og fjær i ramtrekonstruksjonen. Flatskurden er festet med lim og trepluggen på fyllingsfeltene. I utførelsen av kassetornamentikken og flatskurden er det benyttet passer til å risse opp formene. Innrissene fra

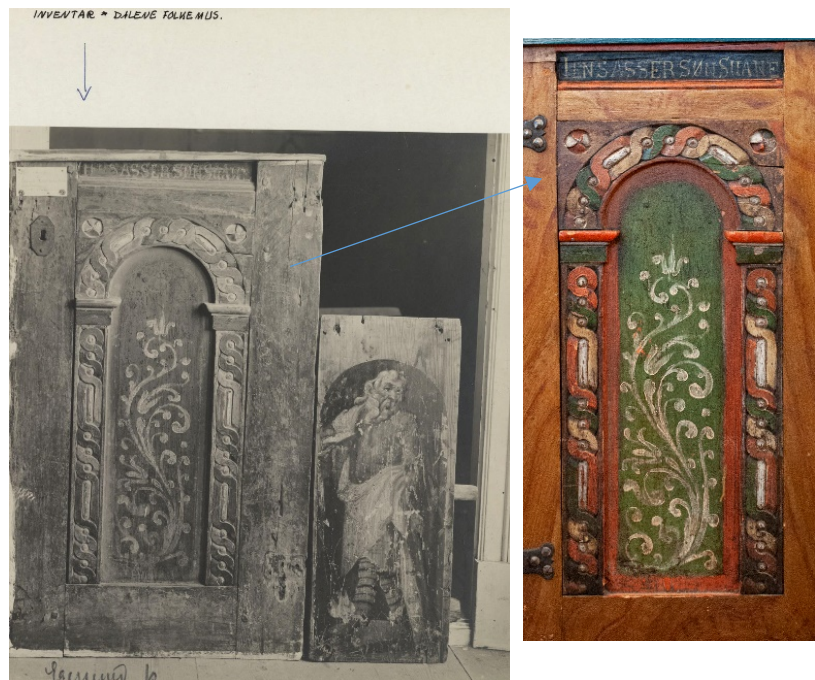
passeren blir særlig synlig i sidelys. Flatskurden er på flere felt dekorert med «punselmerker» påført med syl og smale jern (Figur 11).

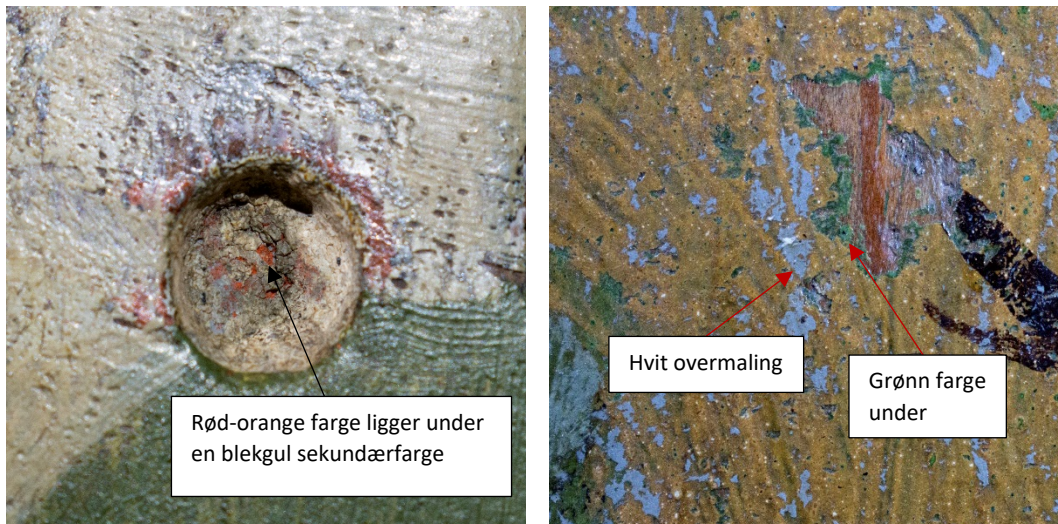
Figur 11) Synlige spor etter snekkerverktøy for å danne dekor på overflaten (t.v.), eller fra opprissing av form og motiv (t.h.).

Den originale bemalingen på fyllingsfeltene er forholdsvis tynt påført med oljemaling. En av benkedørene ble ikke overmalt, fordi den var oppbevart på Dalane folkemuseum (Figur 12). På denne benkedøren er de originale fargene godt bevart og gir oss en forståelse for hvordan de andre mest sannsynlig har vært malt. De originale fargene på oblang rammen er brunrød, mens tobåndsflettingen er i fargene grønn, blek gul og orange med hvite perler i midten. Fyllingsfeltet har en grønn bakgrunnsfarge med en malt orange rand. I midten er det malt et hvitt rankemotiv med organiske former. Den dekkende bemalingen er tynt påført.

På de andre benkedørene er de originale fargene delvis avdekket, mens på de øvrige områdene er den hvite overmalingen påført ny overmaling i «renessansefarger», trolig med utgangspunkt i farger som er å finne på de originale delene. Den sekundære malingen er imidlertid mer opak og tykkere påført. I enkelte skadekanter kan det se ut som om fargen på overmalingen ikke samsvarer med den underliggende originale fargen (Figur 13). Motivet på to av felten (dødninghodet og hjorten) ser ut til å være yngre enn de øvrige, men allikevel av eldre dato. I områder der motivet er slitt bort er den grønne bakgrunnsfargen synlig (Figur 13).

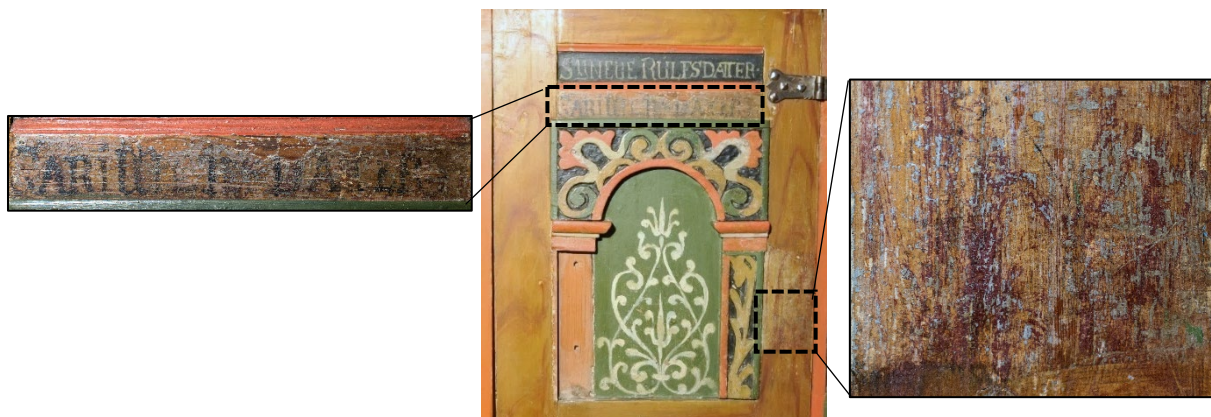
Figur 12) En av benkedørene har svært godt bevart originalmaling. Det har sammenheng med at denne ikke ble overmalt, fordi den ble oppbevart på Dalane folkemuseum. (Foto t.v. Riksantikvarens arkiv).

Figur 13) Under den blekgule fargen, er en rødorange farge synlig (t.v.). på fyllingsfeltet med hjortemotiv er det en grønn farge under (t.h.). Den er synlig langs skadekanter o.l.

På flere av benkefrontene står det to ulike navn. Et eksempel er en av dørene helt oppe ved koret der det er skåret «Lisbet Mortensdatter Anno 1639» i feltet over speilfyllingen der det står «Inger Jørgensdøter» (Figur 1).

På en av benkedørene er det spart to felt med original ådring på ramtreet (Figur 14). På et av de utsparte feltene er det i tillegg et navnetrekk (dette er dessverre vanskelig å tyde).

Figur 14) Utsparte felt med eldre ådring på ramtreet: felt med navnetrekk (t.v.) og førstørret felt som viser den hvite overmalingen som ligger stedvis igjen (t.h.).

4.2 RØNTGENOPPTAK

Arkeologisk museum sitt mobile GE Sensing & Inspection Technology røntgenrør ble fraktet til kirken for å ta røntgenopptak av fyllingsfeltene i klokkerbenken og to benkedører⁵. Årsaken til at klokkerbenken ble valgt ut er at fyllingene er malt med en marmorering som ikke anses for typisk 1600-talls. På stolfronten i koret er det en lignende marmorering på fyllingsfeltet, men denne har i tillegg et malt våpenskjold. Det har derfor vært spekulert i om feltene på klokkerbenken også kunne

⁵ I forkant av røntgenopptaket i kirken, var det tatt røntgenbilde av en benkedør bestående av samme materiale og omtrent samme tykkelse. Derfor kunne verdiene fra dette opptaket benyttes til klokkerbenken: kV 32, mA 3,0 og 15 sek.

ha våpenskjold eller var gjenbrukte felt fra galleribrystningen. I tillegg er det tatt røntgenopptak av tre benkedører.

På røntgenfotografiene kommer inventarstykkenes konstruksjon og sammenføyning tydelig frem. De gir mye nyttig informasjon om tilstand og hvor nedbrutt den originale bemalingen faktisk er (Figur 18). De er også nyttige for å forstå materialbruk og maleteknikk. Røntgenopptakene av klokkerbenken viste at de lyse og tykkeste partiene i marmoreringen trolig inneholder blypigment (Figur 15). Det innebærer at bemalingen trolig er eldre enn de store restaureringsperiodene i 1880-årene og første halvdel av 1900-tallet.

Figur 15) Klokkerbenkens speilfillinger i normalbelysning (øverste rekke) og med røntgenopptak (nederste rekke).

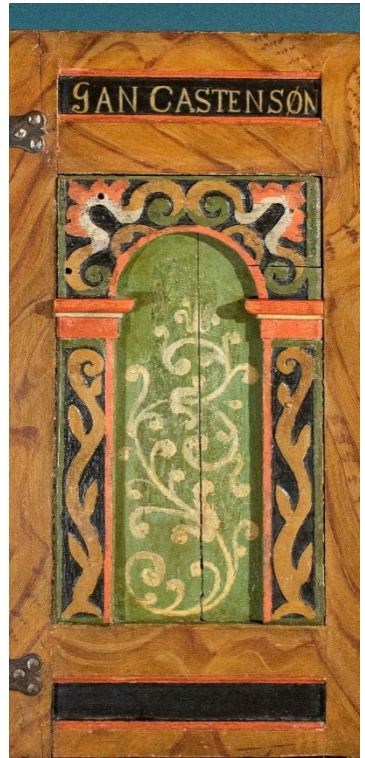
På den ene benkedøren med hjorten, var motivet svakt synlig (Figur 17). Dette tyder på at det i svært liten utstrekning er benyttet blyhvitt, til tross for at det er flere lyse partier. Den hvite overmalingen dekker delvis motivet, hvilket innebærer at hjorte-motivet ble malt før benkedørene ble overmalt. Det ble imidlertid ikke funnet et underliggende eldre motiv. På fyllingsfeltet med dødninghodet kom det en tydelig avtegning av dette på røntgenopptaket (Figur 16). Denne er derfor mest sannsynlig malt med blyhvitt.

Figur 16) Røntgenopptak av speilfylling med dødninghode-motiv (t.h.) og i normalbelysning (t.v.).

Figur 17) Røntgenopptak av speilfylling med hjorte-motiv (t.h.) og i normalbelysning (t.v.).

Figur 18) Røntgenopptak av benkedøren til "Jan Castensøn" (t.h.) og i normalbelysning (t.v.).

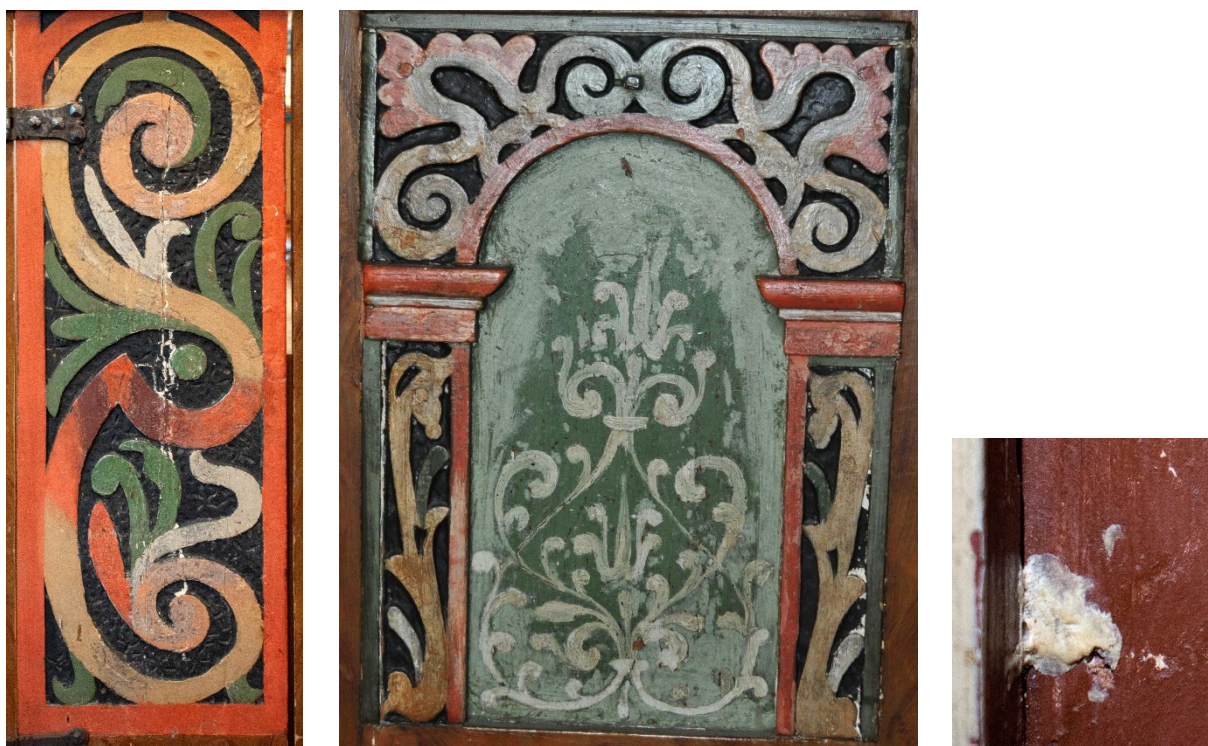
5 TILSTAND FØR BEHANDLING

5.1 BENKEFRONTER

Treverk

Treverkets tilstand er generelt god til tross for enkelte eldre skader forårsaket av fysisk støt og slitasje. Det er noen mindre sprekker mellom sammenføyningene i ramtreet, som har oppstått på grunn av perioder med tørt klima i kirkerommet i kombinasjon med bruk av dørene. I fyllingene og flatskurden er det eldre flyvehull etter treborende insekter. Disse hullene er dekket av maling (eldre overmaling) og anses ikke for aktive. Før behandlingsstart manglet noen få trelister og andre mindre elementer på rammene. Delene var tatt vare på av kirkevergen.

Opprinnelig var trolig vangenens øvre kant avsluttet med en rik konturert og utskåret bekroning (Kloster 1936: 19). Dersom vangen hadde slik avslutning, mangler disse i dag.

Figur 19) Oppskallinger langs en sprekke i vangen, der den gamle kittingen er avskallet (t.v.). Misfarget overmaling/retusj fra 1940-tallet (midten) og gammel tyggegummi klistret på et fyllingsfelt (t.h.).

Malingslag og overflate

Det var mange mekaniske avskallinger, slitasje og skraper på ramtreet. På fyllingsfeltene og vangen var det begrensede områder med oppskallet og løs maling. Disse var ofte lokalisert i områder med sprekker og/eller tykkere lag med eldre kitting (Figur 19). Benkefrontenes overflate opplevdes ikke som skitten, bortsett fra synlig støv og smuss som hadde akkumulert på hyller og i fordypninger (Figur 20). I tillegg var det enkelte steder klistret fast tyggegummi. Flere av fyllingene hadde også store partier med misfargede «retusjer» fra 1940 (Figur 19).

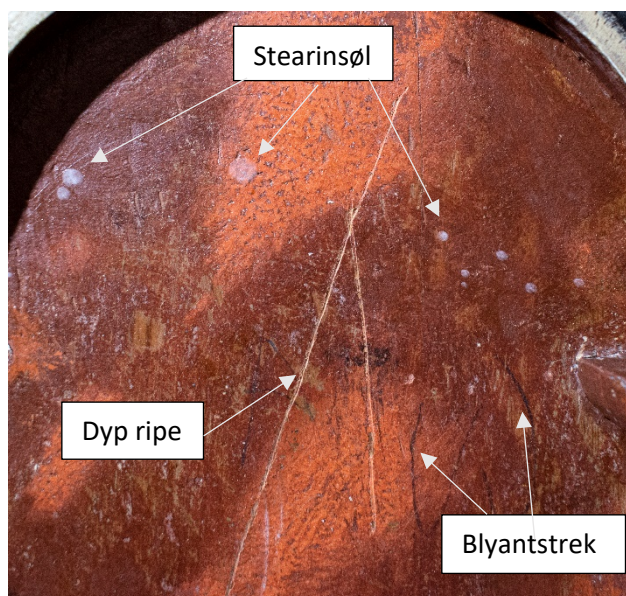
Figur 20) Støv og smuss som var akkumulert på hyller og fordypninger på klokkerbenken.

5.2 KLOKKERBENK

Konserveringstilstanden på klokkerbenken var sammenfallende med benkedører og vanger, bortsett fra ingen synlige misfargede gamle retusjer. På overflaten var det imidlertid flere skraper og blyantskriblerier. Det var også noe stearin-sprut som mest sannsynlig kommer fra utblåsing av stearinlys i nærheten av klokkerbenken (Figur 21).

5.3 DØPEFONT

Det var få opp- og avskallinger på døpefonten, men den var dekket av et tykt lag støv og smuss og det var enkelte eldre skader langs nedre kant. I malingslagene var det flere hakk og skraper som hadde slitt bort bemalingen.

Figur 21) Dyp ripe, stearinsøl og blyantskriblerier på klokkerbenkens fyllingsfelt.

5.4 VEGGDEKOR I VESTRE DEL AV SKIPET

Under vestre galleri er langkirkens kortvegg mot våpenhuset og de to originale langveggene avdekket på 1930-tallet. Vestveggen er avdekket i en høyde på ca 78-83 cm, nordveggen ca 154 cm og sørveggen ca 148 cm opp fra gulv. Det er vanskelig å si om den originale dekorens øvre avslutning er korrekt, da hvitmalingen på øvre del av veggene går «kant i kant» med draperiene.

Avdekkingsprøvene utført i 2018 viste at de tradisjonelt påmalte knyttebåndene, som visuelt holder draperiene oppe, er overmalt med hvitt. Nedre del av båndene er overmalt en rødlig beige farge.

6 BEHANDLING

6.1 FESTE LØST TREVERK

Løse trelister ble limt fast med beinlim og herdet under press (Figur 22). Trepluggene ble slått inn for bedre hold. Dersom delene manglet treplugg, ble det spikket nye tilpasset hullet. Delvis løse deler og trefliser ble festet med uttynnet PVA-lim injisert med kanyle.

Figur 22) Manglende flatskurd (t.v.) limt på plass med beinlim og festet med treplugger (t.h.).

6.2 KONSOLIDERING

Figur 23) Punktconsolidering av løse fargelag.

Løse og ustabile fargelag ble konsolidert punktvis med Lascaux Medium for Konsolidering (MfK) i kombinasjon med svakt press (Figur 23). Klebemidlet hadde tilstrekkelig inntrengning- og klebeevne. I tilfeller med tykkere malingslag (overmalingen), ble de konsoliderte områdene etterbehandlet med varme (ca 60 °C) over silikonfolie.

6.3 OVERFLATERENSING

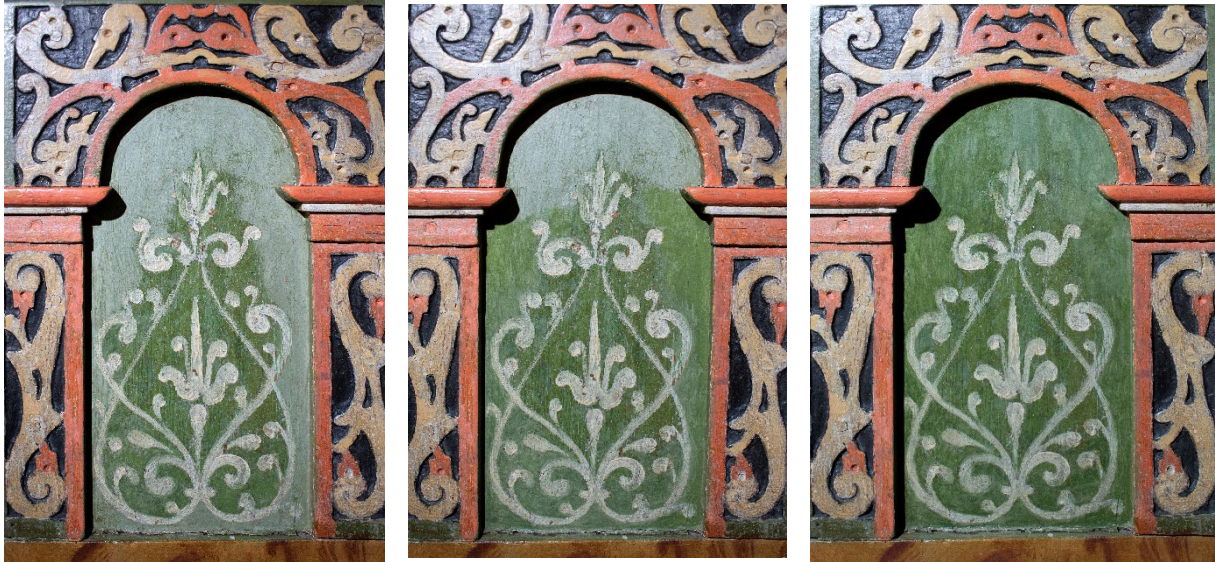
Overflaten på benkefrontene, klokkerbenken og døpefonten ble tørr-renset med polyuretansvamp. Den fikk med seg løse støvpartikler (Figur 24). Tykkere lag med støv og smuss på hyller og i fordypninger ble fjernet med bomullspinne lett fuktet med avionisert vann. Stearinsøl ble først fjernet mekanisk med skalpell, deretter ble evt. rester renset bort med bomullspinne lett fuktet med white spirit.

Figur 24) Polyuretansvamper etter overflaterensning av døpefonten.

6.4 RETUSJERING OG LOKAL OVERFLATEBEHANDLING

Visuelt skjemmende skader på benkefrontene, klokkerbenken og døpefonten ble tonet inn med gouachefarger. De misfargede gamle overmalinger/retusjer på benkefrontene ble også justert med gouachefarger (Figur 25). De største ny-retusjerte partiene ble i tillegg overflatebehandlet med en lokal glanstilpasset Dammar-fernis.

Figur 25) Foto under retusjering av et fyllingsfelt på en av benkedørene: før (t.v.), under (midt) og etter (t.h.).

Figur 26) Før (t.v.) og etter behandling av benkedør med vange «BERTINE TORSTENSDOTER».

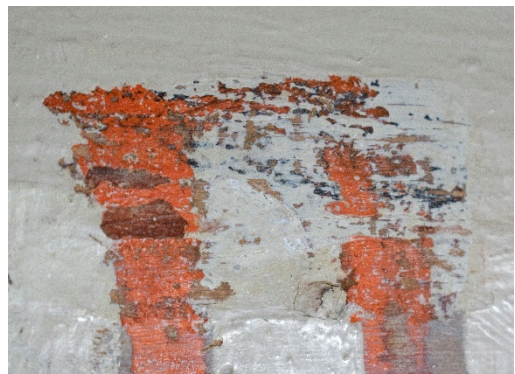
Figur 27) Før (t.v.) og etter behandling av benkedør «GAD».

Figur 28) Før (t.v.) og etter behandling av døpefonten.

6.5 AVDEKKING

Limfargedekor er svært vanskelig å avdekke, noe også veggene i Egersund kirke viser. I tillegg er tilstanden på dekoren også svært nedbrutt (Figur 29). Derfor ble det bestemt underveis i behandlingen ikke å fortsette med mekanisk avdekking med skalpell.

Figur 29) Avdekking av limfargedekor viste seg å være svært vanskelig. Det er mulig å fornemme en orange sløyfe (?) under den hvite overmalingen.

7 TILTAK FOR VIDERE BEVARING (FDV)

7.1 KLIMA

Klima i krika er en medvirkende årsak opp- og avskallinger på inventarstykkene. At klimaforholdene er stabile er en forutsetning for å unngå at nye, tilsvarende skader skal oppstå.

Det ble foretatt klimamålinger i kirken i perioden desember 2004 til november 2005. Evaluering av resultatene konkluderte med at klimaet ikke var alarmerende, men ytterpunktene gjennom året ble målt til 13 % og 75 % RF. Forbedringstiltak ble foreslått i brev til Eigersund kirkelige fellesråd 01.04.08. anbefalingene ble fulgt og kirken har i dag en hviletemperatur på 12 °C og en arbeidstemperatur på 19 °C ved gudstjenester og arrangementer.

For å forebygge skader bør den relative luftfuktigheten (RF) i rommet holde seg innenfor 40-60 % RF. Ved lavere RF (under 40 %) vil treverket krympe og påfølgende skader i malingslaget dannes, ved høy RF (over 60 %) gis det grobunn for mikroorganismer. Fuktighetsnivået i krika er derfor det viktigste styringsredskapet. Går temperaturen opp, går fuktigheten ned og omvendt, så ved å redusere temperaturen vil kirken spare penger både på fremtidige konserveringsbehandlinger samt strømutgifter.

Anbefaling: det anbefales at det settes ut ny klima-logger for å overvåke temperatur og RF. Vurdering om evt. tiltak må da skje i tett dialog og oppfølging av ansvarlig person.

7.2 STØVTØRRING

Benkefrontene, klokkerbenken og døpefonten med sine mange forskjellige materialer og delvis ufernisserte overflater er svært sårbare, både med hensyn til berøring, fukt og støvtørring. De må ikke under noen omstendigheter rengjøres uten malerikonservator tilstede, selv en tørr klut kan føre til uerstattelig tap.

7.3 KONTROLL AV TILSTAND

Kirkeinventarets konserveringsstilstand bør etterses hvert 5. år av en malerikonservator. Dersom det oppdages opp- eller avskallinger i malingslagene, må malerikonservator varsles.

8 FORSLAG TIL VIDERE UNDERSØKELSER OG FORSKNING

Avdekking av veggdekor under den tykke hvite overmalingen var svært krevende. Tradisjonelt er avdekking utført som en kombinasjon av mekanisk fjerning med skalpell og kjemiske løsninger. De kommersielle malingsfjernerne som finnes på markedet i dag oppleves som ineffektive og anses ikke som akseptable løsninger for avdekking. I november 2022 presenterte NIKU resultatene fra en spørreundersøkelse om hvilke malingsfjerner som fortsatt brukes av konserveringsfirmaer som tilbyr fargeundersøkelse i Norge. Resultatet var at færre og færre benytter kjemiske løsninger, på grunn av nevnte utfordring. Det anbefales derfor videre arbeid med metodeutvikling for avdekking innen fargeundersøkelser, der målet er å finne gode metoder som kan gjøres tilgjengelige for fagfeltet.

LITTERATURLISTE

Christoffersen, S., A. (1999) *Moralsk og moderne?: trekk av den kristne moraltradisjon i Norge fra 1814 til i dag*, Gyldendal: Oslo

Dybing, L. Redaktør av *Egersund byhistoriske leksikon*. Oppsøkt: 11.11.2022 [Tilgjengelig på: <https://www.dalanefolkemuseum.no/leksikon/egersund-kirke>]

Finne-Grønn, S., H. (1916) *Den vestlandske slekt Sundt : genealogisk-personalhistoriske meddelelser*, Det Mallingske Bogtrykkeri: Christiania

Kloster, R. (1936). *Stavangerrenessansen i Rogalands kirker*, Stavanger Museum: Stavanger

Lampe, J. F. (1896) *Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen : biografiske Efterretninger. Samlede af Provst Johan Fredrik Lampe. Efter hans død udgivne af D. Thrap, Sognepræst. 1*, Cammermeyers Boghandel: Bergen

Næss, H., E. (2022) Epost-korrespondanse med Anne Ytterdal, sendt 09.11.2022.

Storsletten, O. (2008). *Kirker i Norge*. Bind 5: Etter reformasjonen 1600-tallet. ARFO: Oslo

OVERSIKT OVER MATERIALER OG METODER BENYTTET TIL BEHANDLING

Tiltak	Område	Metode	Materialer/ løsning	Handelsnavn	Beskrivelse
Treverk Løse deler	Manglende og løse lister	Liming	Beinlim løst i vann PVA-lim	Beinlim (E. Petterson A/S) Cascol	Løse deler limt sammen og herdet i press, i tillegg festet med originale/nye treplugger
Konsolidering	Benkefronter, vanger, døpefont og klokkerbenk	Punktvis påføring	Medium for Konsolidering (MfK)	Lascaux Medium for Consolidation	Punktkonsolidert med spiss pensel
Overflaterens	Benkefronter, vanger, døpefont og klokkerbenk	Tørrrensing med svamp Fuktrenging med bomullspinne	Polyuretan-svamp Avionisert vann White-spirit	Polyuretan-svamp fra Arkivprodukter	Overflate varsomt renset med svamp Hyller og fordypninger ble renset med bomullspinne lett fuktet med avionisert vann Fjerne stearindråper
Retusjering	Visuelt forstyrrende skader på benkefronter, vanger, døpefont og klokkerbenk Misfargede overmalinger på benkefrontene	Normal retusj rett på underlaget	Gouachefarger	Lucas Tempera Gouache	Lokalfarge påført med spiss pensel
Overflate- behandling	Lokal glanstilpassing og isolering av retusjer	Lokal påføring	Dammar stock: 160 g i 300 ml White spirit og 100 ml Shellsol A. Tilpasses eventuelt med Dammar stock matt:72 mL Dammar stock 600 mL White spirit og 28 g Cosmolloid H80	Dammar	Påført lokalt med pensel
Avdekking	Et felt i skip, øvre del av 1600-tallsveggene	Avdekking med skalpell			Hvit overmaling skrappt bort med skalpell i et begrenset område

FOTOLISTE

Filnavn	Motiv	Foto	Fotograf	Opptaksdat
Sf218871.TIF	Kongemonogram over Fredrik den 4.	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218872.TIF	Fylling med hjorte-motiv	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218873.TIF	Fylling med dødninghode-motiv	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218874.TIF	Stolfront i koret	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218875.TIF	Døpefonten før behandling	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218876.TIF	Fylling med rankeornamentikk	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218877.TIF	Benkefront med vange i Egersund kirke	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218878.TIF	Fylling med måreskornamentikk	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218879.TIF	Synlige oppskallinger på benkefront	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218880.TIF	Skjemmende og misfargede overmalinger på fyllingsfelt	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218881.TIF	Veggdekor i vestre del av skipet	True	Moore, Hilde S.	26.04.2013
Sf218882.TIF	Del av klokkerbenken i Egersund kirke	True	Moore, Hilde S.	26.04.2013
Sf218883.TIF	Detalj av flatskurd	True	Aasen, Lise C.	01.11.2022
Sf218884.TIF	Konsolidering av løs maling	True	Aasen, Lise C.	01.11.2022
Sf218885.TIF	Underliggende rød-orange farge synlig under overmalingen fra 1940	True	Aasen, Lise C.	10.11.2022
Sf218886.TIF	Detalj av navnetrekk på eldre ådring	True	Aasen, Lise C.	10.11.2022
Sf218887.TIF	Detalj av eldre ådring	True	Aasen, Lise C.	10.11.2022
Sf218888.TIF	Detalj av flatskurd	True	Aasen, Lise C.	10.11.2022
Sf218889.TIF	Arbeid i Egersund kirke	True	Aasen, Lise C.	10.11.2022
Sf218890.TIF	Grønn farge synlig under motivet	True	Aasen, Lise C.	10.11.2022
Sf218891.TIF	Riper, stearinsøl og blyantskriblerier på klokkerbenken	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218892.TIF	Detalj av flatskurd på klokkerbenken	True	Aasen, Lise C.	10.11.2022
Sf218893.TIF	Tygggegummi festet på et fyllingsfelt	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218894.TIF	Støv og smuss akkumulert på hyller og i fordypninger	True	Aasen, Lise C.	31.10.2022
Sf218895.TIF	Før retusjering	True	Ytterdal, Anne	15.11.2022
Sf218896.TIF	Under retusjering	True	Ytterdal, Anne	15.11.2022
Sf218897.TIF	Etter retusjering	True	Ytterdal, Anne	15.11.2022
Sf218898.TIF	Klokkerbenken	True	Aasen, Lise C.	16.11.2022
Sf218899.TIF	Årstall innskåret på døpefonten	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218900.TIF	Benkefronter i Egersund kirke	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218901.TIF	Benkedør til "Bertine Torstensdøter" etter behandling	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218902.TIF	Benkedør til "GAD" etter behandling	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218903.TIF	Fylling med kassetornamentikk	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218904.TIF	Benkedør etter behandling	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218905.TIF	Benkedør til "Jan Castensøn"	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218906.TIF	Våpenskjold over "A...Sylvia" i Egersund kirke	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218907.TIF	Døpefonten etter behandling	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218908.TIF	Avdekking av veggdekor	True	Aasen, Lise C.	24.11.2022
Sf218909.TIF	Røntgenopptak av benkedør til "Jan Castensøn"	True	Aasen, Lise C.	11.11.2022
Sf218910.TIF	Røntgenopptak av fylling med dødninghode	True	Aasen, Lise C.	14.11.2022
Sf218911.TIF	Røntgenopptak av fylling med hjort	True	Aasen, Lise C.	14.11.2022
Sf218912.TIF	Røntgenopptak av speifylling lengst mot sør på klokkerbenken	True	Aasen, Lise C.	14.11.2022
Sf218913.TIF	Røntgenopptak av speifylling på klokkerbenken	True	Aasen, Lise C.	14.11.2022
Sf218914.TIF	Røntgenopptak av speifylling som vender nord på klokkerbenken	True	Aasen, Lise C.	14.11.2022